

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1897.

VII. füzet.

Brassai százéves pályafutása.

(1797—1897.)

I.

Emerson »Az emberi szellem képviselői« című klassicus munkáját a nagy emberek hasznáról szóló tanulmányával kezdi. Brassai életírója ott megkapja bevezetése alapgondolatait, s nem kevesebb lesz feladata, mint e munkához még egy fejezetet írni. Ily felfogás mellett e sorokat nem kívánom Brassai életírájának tekinteni.

Fájdalom, e tüneményszerű ember és tudós nem hogy emlékiratot hagyott volna hátra, még magáról sem szeretett beszélni. Nekünk kell mulasztását pótolnunk, kik férfi kora hajnalától jóságos szíve melegéhez, esze termékenyítő légköréhez közelebb álltunk. Mert nincs már köztünk senki, ki Brassait mint gyermeket vagy ifjat ismerte volna. Nekünk kell pótolnunk, kik e mult századvégi embert, mint az encyclopedisták százada gyermekét, már ifjan bámulatunk tárgyává tettük, minden szavát, gondolatát lestük s tovább adtuk; kik benne csodáltuk a természet alkotó erejét, s kik mint a nemzeti művelődés itt feledett apostolát utolsó éveiben a tisztelet és szeretet kényeztetésével kívántunk körül venni; kiknek az ő biztató tekintete, bátorító nemes alakja annyira hiányzik.

Brassai nekünk soha sem volt ifjú, soha sem volt vén ember. A régiek juvenus ventus mondását reá mi már nem alkalmazhatuk, s aggkorában is ős fejé alatt ifjú szív dobogott. Ifjú szívvel látta elvénhedni a századot, melynek születését gyermek szemmel látta. Utolsó perczéig minden, mi nevéhez, egyéniségéhez fűződött, abban valami kivételes, rendkívüli és parancsoló volt, mi iránta tiszteletet gerjesztett. Egyéniség volt, tán az utolsó eredeti egyéniség. Nem tudjuk, jellem volt nagyobb vagy tudós. Ha igaz, hogy a krokodilus és varázsereje élte végéig nő, Brassai, ha hiu lett volna,

gyönyörködhetett volna végperczéig abban, hogy a ki körébe kerül, azt akarata ellenére elbűvöli.

Száz évig élt, a második gyermekkorba jutás nélkül. Kiváló egyénisége mindenesetre nagy isteni adomány számba megy, de Erdély földje e század elején csak úgy termette az egyeniségeket, többek közt a két Bolyait. Mint polihistor csak Apáczai Csere, Fogarasi Pap, Benkő József nyomába lépett. Brassai kiváló tulajdona a minden jóra megreppenő szív s a különös agy, mely korának minden mozzanatát, kék szemének átható tekintetével, mint Röntgen-sugarakkal fenéig belátta; ki nemcsak tudott, de nagy tudását közforgalomba tudta hozni; s egyedüli vonása, hogy egy századot élt át úgy, hogy ha nem is előzte meg korát, utolsó perczéig a kor élén haladt, s az utána jövőknek folyvást mestere maradott, csakhogy tanítási szenvedélyét kielégítse. Ő korát, kora őtet megértette, korával mintegy összenőtt. Mert korára áldásosan hatott, nagy stílyű egyénisége legendai alakká fog válni.

Halálától pár hónap múlva, ily közletről nézve e csodás embert, mondhatni szellemóriást, nem lehet czéлом életrajzát adni. Brassai egy egész századra terjedő életének, s a tudományok csaknem minden ágára kiterjedt szelleme munkásságának kellőkép rajzolására hosszabb idő, de különösen a sokoldalú tudás oly mértéke kívántatik, melylyel én nem rendelkezem.

Brassai mint ember és tudós a biologia, antropologia és psychologia részére oly kiváló problema, melyet egyes aligha bir megfejteni. Életrás művészetünk egyhamar nehezebb feladatnak aligha találhatott. Feltüntetni a nagy szív, nagy ész, nagy élet fejlődése processusát; egy mindent felölelő, egy utolsó perczig munkásságban élő elme hagyatékát leltározni, becslés alá venni s harmonicus egységét kimutatni, e csodálatos teremtményt a maga teljességében bemutatni, későbbi életírónak lesz feladata.

E sorok nézpontja Brassai az ember. Célja pályafutása s tudományos munkásságának beillesztése pályafutásának korszakába, a mely őtet szülte, a mely reá hatott, a melyre ő hatást gyakorolt. Fejtegetése a fogalomnak, melyet ő képviselt, melylyel kortársai nevét, neve említését felruházták; a mennyire lehet feltüntetése annak a közszeretnek, osztatlan bámulatnak, végtelen tiszteletnek, melylyel százada őt körülvette míg élt, ünnepelte századik évét, s a melylyel mint a nemzet és emberiség büszkeségét sirjába kísérte.

Igényem a hozzászóláshoz csak annyi, hogy kevesen vagyunk, kik már a harminczas évektől jóságos körében éltünk, kik ott álltunk utolsó betegágyánál; mint hosszas élete egy részének kortársa, mint egyik tanuságtevő kívánok megjelenni a természetből annyira megáldott ember élete mellett. S igényem az emlékezet, mely látta ifjú korát a férfinak, kinek gyermekévéit közülünk senki sem látta. Még a mai nagyapák s tán dédapák sem.

Nehezíti életírása megírását, hogy azon ritkák közé tartozott, kik magukról még az Akademia által kívánt jegyzeteket sem hagyták hátra.

Nehezíti, hogy mi írjuk, kik azt a kort, a melyben szellemvilága alapvonalait megkapta, már csak könyvekből ismerjük. S egy ember életét kell leírunk, ki még a XVIII. század levegőjében született, s azt a századot élte át, melyben a nemzet a legnagyobb metamorphosison ment át; ő maga pedig ment a maga útján, semmit sem változva. Megmaradt annak, mivé a szülői ház s önmaga ifjúságában magát kiformálta. Megmaradt egyszerű embernek, a politikától távol maradt tudósnak, magyar tudósnak, ki szóval, írásban mindig nemzetének korára kívánt hatni. S mert körüle minden és mindenki átváltozott, szerették kortársai mint cynikust feltűntetni.

Igazi jellem és férfi volt, melynek ifjúsága a törhetetlen hazafiak és jellemek korszakára esett, kik a mai stréberséget, kik a liberia csábitásait nem ismerték, kik egyéniségöket a fényűzés ördögének nem alkudták át. Innen van, hogy Brassai életét csakis a felette elvonuló korszakok keretében lehet elbeszélni, úgy, hogy kitűnjék, mikép a kor változik, ő pedig marad a régi, ki mosolyogva látja, hogy benne a múltat parodizálják. Parodizálják a század elejét, mely az önzést nem ismerte, a közjóért, a hazáért, a nemzet felvirágzásáért élt.

Egy férfit kell leírunk, ki magát feledve, másoknak, nemzetének élt, egyszerűségben, kitűntetést, jutalmat nem keresve, nem várva, mert a kiktől jöhetett volna, azok fényét Bánk-bánnal szólva, lopott fénynek tekintette.

II.

A nagy emberek sikerei bátorítanak, a hosszú élet biztatólag hat, a nagy tudomány követésre ösztönöz: belénk van oltva, hogy

multjok minden mozzanata érdekeljen. Brassai hosszú élete, tudásának széles látköre, végig kitartott egészsége, meg nem csappant munkássága, mintegy felhívni látszik, hogy e csodás élet nyomait ismerni tanuljuk.

Brassai az átöröklés törvénye alapján nagy örökséghez jutott, de örök mintája marad annak, hogyan lehet az átörökölt testi és szellemi képességet akarat s kitartó munkássággal bámulatos magasságra fokozni. Innen volt Brassai az általános érdeklődés folytonos tárgya.

Brassai azon szerencsés emberek közé tartozott, kik születésükkel ép testi és lelki szervezet birtokába jutnak: s a mint láttuk, ezért folytonosan hálás volt. Mennyi volt ez örökségben családi tőke, nem tudjuk, mert Brassai családfája apjával kezdődik s fájdalom, benne végződik. Még nagyapjával sem vagyunk tisztában, annál kevésbé családjá eredetével.

Brassai családja bölcsojéhez Toroczkó és Kolozsvár támasztott igényt. A Kolozsvár f. évi jun. 19-iki tárczája egy Brassai Györgyről emlékezik meg, ki a XVII. században még Bethlen Miklós emlékiratába is belé került, de a kapcsolatot kimutatni nem tudják. Nagyapjáról is csak a szájhagyomány szól. Toroczkó szerint egy Brassóból, más versio szerint Abrudbányáról oda származott asztalos volt, ki Szinyei szerint Welmes, az Unitárius Közlöny 1890. folyama 132. lapja szerint Wervetz néven telepedett le s fia vette volna fel a Brassai nevet, Brassai W. aláírással. Kolozsvári tisztelői pedig ama hagyományt mesének tartva, arra hivatkoznak, hogy Brassaiak Kolozsvárt már a múlt század elején a kolozsvári polgárság körében mint positiót foglalt iparosok kimutathatók. S Brassai apja innen emelkedhetett papságra. Különös, hogy a család eredetéről a kilenczvenes évekig szó sem volt, Brassai sem nyilatkozott; s még különösebb, hogy Brassai régi családi nevééről sohasem hallottunk. Csak arra gondoltunk, hogy Brassóból származhatott át, hol a lakosság egyharmada ma is magyar. Vagy esetleg lehet egy régen elmagyarosodott szász család ivadéka.

A toroczkai párt azt írja, hogy W. Brassóból elszármazott s vagyonára a város tette kezét. Végig forgattam a szász statutákat, nem akadtam paragrafusra, melynek alapján az elszármazásért a város kezét valaki vagyonára reá tehetné volna. S tán azért sem

codificálták ezt az esetet, mert azt, hogy egy kiváltságos szász a jobbagység alatt élő magyar megyébe számkivesse magát, kizártnak tekinthették, s éppen abban az időben, mikor szász nyelven még kenyeret sem birt volna senkitől kérni, s a midőn luteranus templomától a szász nem birt volna megválni. De mint asztalos is, miért kárhóztatta volna magát egy falu sovány kenyerére, midőn a brassói asztalosnak Oláhország is piacza volt ősidőktől napjainkig. S ha a nagyapa szász és luteranus, a nagyanya mint mondják, szintén luteranus, honnan vegyék azt a lelki átváltozást, azt a vagyont, jóllétet, hogy fiokat az akkor üldözött unitárius vallásban és pedig pappá neveltessék.

Nem falusi, hanem udvari asztalos volt, mondhatják. De azt is tudjuk, hogy mind az unitárius, mind a református és katolikus, nemes, báró és grófi családra oszlott Toroczkai nemzetség lézské akkor is nem Toroczkó, hanem Toroczkó-Szent-György volt. Toroczkó-Szent-Györgyön tehát inkább református vagy katolikussá lett volna. Mindezekből kifolyólag Brassai családja eredetének kérdését otthagyhathjuk az ősi homályban, vagy legfeljebb a geneologusok íróasztalán. Annyival is inkább, mert azt sem tudjuk, hogy a szláv hangzású Vervetz, vagy a szászoknál alig ismert Welmes néven kell nyomozzunk. S még azt is meg kellene fejtenünk, hogy szász apa fiát hogy keresztelhetette Sámuelnek.

Brassai apja Br. Sámuel, anyja Koncz Krisztina. Mindkettőt személyesen ismertük, teljesen ismert alakok. Mindkettő magas, szikár termettel, ép egészséggel.

Apja egy nagy műveltségű férfi, kinek ifjú kora a múlt század végére, a nemzeti nyelv, nemzeti öntudat felébredése korára esik. Tudásunk láthatárán mint toroczkói rektor jelenik meg. A toroczkóiak particulának czímezett elemi és alsó gymnasialis iskolája mellett, mint utóda oly tanfériaiknak, kik innen akadémiára mentek s az unitáriusok kolozsvári kollegiuma híresebb tanárai sorába emelkedtek.

Ezen állásában alapított családot, nőül vevén Koncz Krisztinát, kis-solymosi Koncz Gergely toroczkó-szent-györgyi unitárius pap leányát. S ez úton az atyjáról rokonalannak látszó Brassai anyai ágon nagyszámú rokonság kötelékébe jutott. Lévéen anyjának egy fiútestvére, Ádám, jószágigazgató, kinek fia a csigmói Koncz

Imre, ki a nyolczvan évet meghaladta, s három leánytestvére, kiknek egyike Szabó Sámuel tanár, másika Kis Mihály, harmadika Ferenczi lelkészek nejeivé lettek.

Mikor kezdte az apa Toroczkón rektori pályáját, mely évben nősült, nem merült fel. Csak azt látjuk, hogy 1811-ben apósát követte a toroczkó-szent-györgyi papságban, honnan 1826-ban a Torda melletti Szentmihályfalvára tették papnak; hol 1837. ápr. 24-én, nyílt ablak mellett, egy becsapott menykő áldozata lett.

Nagy könyvbúvárnak írják. Mint gyermek, tanúja voltam gyalog megérkezéseinek a tordai gymnasium igazgatójához, egy-egy nagy foliánst vive az iskolai könyvtárból vagy hozva vissza a könyvtárba, bár magának is szép könyvtára volt.

Ily családból, ily szülőktől született Brassai, végnapjaiban tett saját vallomása szerint 1797. június 15-én.

Születésének ideje — mint később elbeszélendők vagyunk — el volna döntve, de hogy hol született, a felett Toroczkó és Toroczkó-Szent-György között támadt vita. Toroczkó-Szent-György mellett szól, hogy Brassait T.-Szt.-Györgyön keresztelték s vezették anyakönyvbe; s ez alapon T.-Szentgyörgy Brassait magának foglalta le, t. év jul. 18-án a papi házat, mint születési helyét egész ünnepélylyel márványtáblával meg is jelelte. Toroczkó igénykeresete mellett szól, Szinyei legutolsónak tekinthető életrajza, s különösen egy a Brassai halála után felfedezett külföldi útlevél, melybe a hatvanas években magát Bécsben a külügyi hivatalnál toroczkai születésének mondta be. S a kérdést még sem nézhetjük tisztázottnak.

Biztos, hogy apja ez időben toroczkai rektor volt, Toroczkón lakott. A t.-szentgyörgyi párt szerint Brassai anyja T.-Szent-Györgyön szüleinél betegedett le, s úgy keresztelte meg ott a nagyapja. A toroczkaiak szerint Toroczkón született, csak keresztelni vitték T.-Szt.-Györgyre a nagyapához. Homéri kérdés lett belőle. Miután a lapokban Brassai szavaira hivatkoznak, s különösen mivel T.-Szt.-György előbb költ fel, előbb lelkesült, a papi lakra márványba vésette, további tisztázásásig ne zavarjuk T.-Szt.-György örömét.

III.

Brassai már mint eszmélő gyermek látta századunk hajnalát. A nagy Napoleon fénykorát élte. A francia forradalom eszméi virharzottak keresztül Európán.

Gyermek koráról nincs kit megkérdezzünk. Mi szóhagyomány lenmaradt, gyermek éveiről nem emlékeznek. Csak a valószínűség gyaníttatja, hogy zsenge éveit Toroczkón a rektori lakban élte le, s hogy első tanulását a toroczkai partikulában, atyja vezetése alatt kezdette, s folytatta míg apja 1811-ben t.-szentgyörgyi pappá nem lett.

A toroczkai partikula az én tanuló koromban is nem csak felsőbb népiskola, de egyszersmind gondolom két három osztályú algymnasium volt, melyben a latin declinatiót, comparatiót és conjugatiót tanították, s növendékei az ethymológiára jöttek át a tordai algymnasiumba. Az ethymológiát, syntaxist, poesist és rethorikát végezve jutottak a kolozsvári felsőbb gymnasiumba. Hogy Brassai tanuló pályája e rendes fokozaton haladott volna keresztül, nem találjuk. De nagy tudományú apja, az elismert pedagógus egy bevégeztet tanulókat állított benne elő s hogy tehetségeit kifejtette, a későbbi időkben Brassai bebizonyította.

Atyja otthon tanította, szereti mondani a hagyomány, mely az apát századunk első tizedében már t.-szentgyörgyi papnak képzeli; holott a toroczkai partikula rektorságában töltötte, s egyszersmind fiát is tanította. Hogy a pénzdevalváció évében, mikor szentgyörgyi pappá lett, fiát nem Tordára, hanem egyenesen Kolozsvárra vitte, az valószínű két okból, egyszer mivel otthon a tordai kurzusokat úgy látszik bevégeztette, továbbá, mivel egyik versio szerint 12, másik szerint 14 éves korában már a kolozsvári kollégium tanuló között látják, egyik szerint mint rendes, másik szerint mint magán tanuló. S mint írják, 1816-ban a kollégiumból hazavitte. Sajnos, hogy az iskolai jegyzőkönyvek nem nyújtanak biztos tájékozást. S ezért vált közkeletűvé a hit, hogy Brassai szabályszerű iskolai életet nem élt át, sőt hogy nem is végezte az iskolákat.

Hogy az alsó gymnasialis osztályokat végezte, az több mint bizonyos, hogy a felsőbbeket miként járta ki, felderítésre vár. De legyen bármiként, hogy nagy tudományú atyja, a toroczkai partikulában a helyébe lépett Sebes Pálra egy berendezett s országszerte jó hírben álló előgymnasiumot hagyott hátra, annak évtizedek múlva is fényes nyoma volt. Brassai tanulásának alapja itt vettetett meg. Még pedig, hogy az alap túlszárnyalta a szokott méreteket, életirői bizonyítják, a midőn egyik kézből a másikba adják a következő sorokat :

»Brassait 12 éves koráig maga az atyja tanította, és egészen eredeti módon. Nem magyarázgatótt, nem praelegált neki, sőt órákat sem tartott vele, kivált midőn már jól olvasott s magánolvasásból Robinsont, a Gyermekek s Ifjak Bibliothékáját, a Kisdedek Tárházát, a Hármás Historiát, stb. megérteni bírta. Ezután pl. ha a magyar nyelv szabályait akarta megtanítani vele, egy rövid grammatikát adott a kezébe; de nem tétetett vizsgát belőle, még maga előtt sem, hanem ha írásában hibát követett el a fiú, megjelölte s aztán kikeresette vele a könyvében, minő szabályt nem tartott szeme előtt s csak akkor mutatta és magyarázta meg neki a netalán nem értett szabályt, ha azt a legjobb igyekezettel sem bírta föllelni. Hasonlóképp kellett neki a németnyelvet, a számvetést, földrajzot és természetrajzot tanulni. A nevelés sulya arra volt fektetve, hogy a meny nyire okszerűen lehetett, önerejére s figyelmére volt a gyermek Brassai utalva. Az állatok országát Raff természethistoriájából, a növénytant a debreczeni fűvészkönyvből tanulta meg. Atyja nevelése után két évet a toroczkó-szentgyörgyi iskolában (?) töltött és 1814-ben lépett be az unitáriusok kolozsvári főtanodájába, hol azonban nem volt rendes tanuló, a mennyiben nem lakott az intézetben s nem járt a rendes tanórákra, hanem magán tanulás útján készült a tantárgyakra s a szokott időkbén a rendes tanulókkal közvizsgákra állott. 1815—1816-ban atyja megint haza vitte s maga nevelte, de az utolsó évekre megint Kolozsvárra ment, hol a főnnemlitett intézetben nemcsak a gymnasiumi tanfolyamot, hanem a bölcselmet is bevégezte. Ennek lefolyta alatt is mint magántanuló, önerején készült a tantárgyakra s úgy állott a rendes vizsgákra a rendes tanulókkal«.

Mire az a következő feljegyzés, mit anyja egyik rokona levelelőből idéznek, hogy »a kis Samu rendesen a méhes kertben levő kis szobában ült, szüntelen olvasgatótt, öllel hordotta le az apja könyveit, néztem sokszor, hogy egyiket vette, a másikat tette és jegyezgetett. A fiúnak a szünteleni olvasás és ottan-ottan a gitározás volt a foglalatossága.« E feljegyzés már magasabb korára, szentgyörgyi életkorára esik.

Hogy 1816-ban apja haza vitte, nem zárja ki az iskolák bevégezése lehetőségét, mert a kolozsvári collegium felsőbb gymnasiumi tanfolyama még a mi időnkben is csak négy éves volt. Hogy a

nagy Napoleon bukása, a bécsi congressus, a szent liga szervezkedése korában Brassai apja s maga Brassai nem tudta, hogy mint kilépett ifjú mihez kezdjen, mai viszonyaink szempontjából el nem bírálható. A politikai zilált viszonyokhoz hozzájárult az 1817- és 18-iki esős idők által előidézett két inséges év, a Toroczkóról Enyedre vezetett út inséges munkája. Hogy Brassai a két szomorú esztendőt otthon töltötte, arra én hozom azt a fiatalkoromban első kézből hallott hagyományt, hogy Szigethy Sándor akkor szolgabíró, később tordai polgármester, a Szigethy Sándor volt polgármester és Szigethy Miklós honvédezredes atyja a szentgyörgyi libalegelők-ről befogta Brassait útmunkabiztosnak, hogy a napszámokat számon tartsa. Mit magasabb szempontból úgy kell értelmeznünk, hogy Brassai fűvészkedéssel ölte el tétlen élete unalmasabb óráit.

IV.

Brassai mint tartják, 21 éves korában kirepült az apai házból, mi 1818-ra esik, házi tanító lett, s ezzel megkezdette oktatásunk terén missioját, mit egész életén át annyi sikerrel folytatott.

Brassai nem az a fajtája volt a házi tanítóknak, kiket abban az időben nevelőknek, instructoroknak, hofmestereknek neveztek, kiket úri családok fiai mellé a fiuk teljes felneveléséig, külföldi utazásaik bevégzéséig évi fizetéssel, rendszeren 10,000 váltó forint végkielégítéssel, vagy a protestansoknál egy tanári szék biztosításával köteleztek le. Brassai ha szintén kezdetben Hunyadmegyében a Makrai családnál ki is próbálta magát, csakhamar főúri családok leányai mellé ment, kik mellett gouvernántok vitték a nevelést, maga mondhatni órákat adott tudományokból, nyelvekből, illetőleg zongorából. Brassai mint nyelv- és zongoramester lép elő a nélkül, hogy látnók, hol és kitől tanulta a nyelveket, kitől a zongorát. Mindjárt kezdetben mint csoda elme meglepte a világot.

Mária Terézia és József császár simogató s asztalverő germanizálása felébresztette a nemzetet, a nemzeti lobogó alá visszaterelte az aristocriatiát. Keletkezett a Múzeum, a Georgikon, a Ludoviceum alapítása. A bécsi udvar köré édesgetett aristokratia társalgási nyelve németté vált. Jáger, kocsis, szakács, fodrász, jungfer mind németből telt ki. Az úri körök egy része anyanyelvét vagy elfelejtette, vagy társalgásra durvának találta. S Erdélyben bekövetkezett az a jelenet,

hogy Augusta császárné a midőn az említett inséges években Kolozsvárt meglátogatta s egyik dámánál neki feltűnt, hogy magyarul nem tud, reá szól: idegen nyelveket tudni szép, de anyanyelvét nem tudni szégyen.

Ily korszakban vállalkozott Brassai aristokratiánk női nevelők világa oktatására, s valószínűleg főtantárgya a magyarnyelv volt. Döbrentei járt előtte, ki a gr. Gyulay háznál egy évtizeddel megelőzte, s ki ép ilyen foglalkozása mellett az Erdélyi Múzeumot szerkesztette. Brassai mint írják, hat évet gróf Bethlen Károly leánya mellett Betlenben, hat évet gr. Bethlen József leányai mellett Retegen töltött. Közben állítólag 1827-ben az előbbinél szerzett pénzen az akkor két hazában hosszas tanulmány-utat tett. S ha ez év s a hat-hat év valódi, tudnunk kellene, mennyi időt töltött a Makrai családnál, s mikor szakadt meg rettegi foglalkozása, már azért is, mivel 1834-ben mint szerkesztő jelenik meg.

Legyen bármiként, Brassai nevelői élete neki második iskolája volt, melyben a fűvészet, természettudomány, számtan, nyelvtan s más kedvencz szaktudomány ágaiban önerején magát kimívelte. Az oktatás, tanítás terén gyakorlati iskolán ment át, megalakította saját rendszerét, melynek alapján a nemzeti nőnevelés, a közoktatás terén később annyi sikert aratott, annyi gondolkozó főt adott a hazának.

Hogy e pályával szakítani vágyott, fentartotta az az általa reánk juttatott jelenet, hogy a rettegi gróf alkalmat vett magának Franklin főmeghajtási adomáját felhozni, mire Brassai visszavágott, hogy potyolhatja fejét bár hányszor: fejét meg nem hajtja. Jelleme már szintén ki volt domborodva.

V.

Brassai, mint mondják és írják, 1833-ban Kolozsvárra tette át lakását. Feltűnően magas, nyúlánk természetével, hosszú hajával, mint akkor a művészek hordták, egyszerre ismert alakká lett, tudományos híre különben is megelőzte.

A Bethlen grófok házától az aristocrata körökben ismeretes volt. Úgy kell lenni, hogy a felsőbb körök leányai oktatását itt is folytatta. De csak oly körülmények közt, hogy a mint Gyergyai Ferencz, a nyelvész barátjával eladomázták, kettejüknek egy frakkjok

volt; Brassai magas, Gyergyai törpének mondható lévén, a frakkot a szükség szerint mindannyiszor magok átalakították.

De hogy mind a mellett mily állást juttattak részére, tanúsítja, hogy Rhédei Clodin grófnőnek a württembergi herczeggel kötött házasságánál, a szerződésnél és esketésnél Bécsben ő volt az egyik tanu. Mely évre esik ezen megtisztelő szereplése, csak azon adattal rendelkezem, hogy e morganatikus házasságból egy fiu és két leány született, s a szépséges herczegné egy katonai szemlén 1840-ben a rohanó lovasság patkói alá került. Mint tanu aláírt a házasságnál, melyből kifolyólag Teck herczeg tartja nemzetünkkel az atyafiságot. Ezt rokona Csegezy Mihály táblabíró beszélte nekem.

A mint Kolozsvárt megjelent, néhány hónap kellett, hogy a közfigyelmet magára vonja, s a közügyek körül megbízatást kapjon. Széchenyi, Wesselényi fellépése, Görögország függetlenségi harcza szerencsés vége, a harminczas évek elején lefolyt franczia és lengyel forradalom Kolozsvárt a kedélyekre mélyen hatott. Megalakult az Úri Casino gr. Kendefi házában. Keletkezett a szabadelvű Erdélyi Híradó s melléklete a nagy-ajtai Kovács István által szerkesztett Nemzeti Társalkodó, melyekbe Brassai írni kezdett. Brassai nem ment át az írók gyermek-betegségén, a vers és novella íráson, későn kezdett írni. Mint nekem beszélte, egy verset írt életében; apja anyja születése napjára verset íratott vele; az első sorban köszöntötte, a másodikban már késő halált emlegetett, miért apjától kikapott.

Az itt központosított erdélyi aristocrazia a népre is kivánt volna hatni, az Úri Casino Bölöni Farkas Sándor indítványozására elhatározta egy néplap létrehozását és támogatását. Felszólították Balog Pált és Brassait, mely feltétellel vállalnák el egy Vasárnapi Ujság szerkesztését. A mint egyik lapunk hozza, Balog Pál nagy garral azzal felelt, hogy senkivel sem szövetkezik; Brassai örömét fejezte ki, hogy ily tudós férfival együtt működhet.

E közlemény alkalmasnak látszik az akkori világ egy tudósára árnyékot vetni, Almási Balogh Pálra, ha nem kísérik azzal a megjegyzéssel, hogy a mi Balog Pálunk az az amerikai utazó, ki Bölöni Farkas Sándorral egy időben utazta be Észak-Amerikát, kit én a harminczas évek második felében Hadadon, hol előbb nevelősködött, a conservativ Wesselényiek udvarában, mint Szilágy beutazója meglátogattam, s ma is, mint egy farmer, széles panama kalappal, szalmaszín quekkerben él emlékezetemben.

Az urak a szerkesztéssel Brassait bízták meg, egyedül. Mert a lapalapítás akkor az erdélyi udv. kancellária engedélyével történhetett, az engedélyt Brassai megkapta. Az urak ezer forint alapot tettek össze, felét a kiadás, felét a szerkesztő javára. Az Erdélyi Hiradó tulajdonosa, Méhes Sámuel tanár az 500 frtért a kiadást elvállalta. A lap 1834. ápril 6-án megindult, társadalmi és közgazdasági részét Brassai, politikai, vagyis krónikai részét Kriza János állította össze. Ősszel, egy évre Bécsbe ment, cikkeit onnan szállította.

A Vasárnapi Ujság szerkesztésével Brassai eredeti egyénisége, széles látkörű szelleme egyszerre előtérbe lépett. A Nemzeti Társalkodóban már azelőtt bizonyos publicistikai hírré tett volt szert, éles kritikái már megalapították volt tekintélyét, de hazafias lelkének az a vonása, mely fajunk értelmiségének emelésében találta élete célját, a Vasárnapi Ujsággal nyilatkozott meg.

A Vasárnapi Ujságban s Nemzeti Társalkodóban minden napi kérdéshez hozzászólott, kivéve a mélyebb politikát, melyet Metternich terrorismusa úgy is meddőségre kárhoztatott. Jósika Miklóst, ki mint publicista vezette be fényes pályáját, majd Abafijával a regényirodalom terére ment át, nagy népszerűsége daczára, Brassai kemény kritika alá vette. Mit Jósika később, 1866-ban megjelent *Eszmetöredékek* című művében, azzal torolt meg, mikép Brassai-val sohasem érintkezett, egyszer látta Kolozsvár utczáin s megkérdezte társát, hogy ki az a vitorla-vásznas, feltűnő görbe alak s válaszul kapta, hogy a híres Brassai.

Brassai mint műkritikus, nyelvész, matematikus, botanikus, már akkor tekintély számba ment. Humoros mondásai szálló igévé váltak. Gondolom, a Halley üstökös jelent volt meg s a közönség még a harminczharmadiki nagy csillaghullás hatása alatt állott, Brassait addig ostromolták, míg egy kérdezősködőt Csokonai e szavaival fizetett ki: földiekkel játszó égi tünemény.

Megalakult a conservatív Mult és Jelen prof. Szilágyi szerkesztése mellett. Szilágyi Ferencz, kivel gyakran éles polemiát folytatott, mint fűvészt megtette prikulicsnak, mi Brassain maradt. Ugyanis Nagy Péterrel, a későbbi református püspökkel, Landau francia nyelvmesterrel s másokkal vasárnaponként, kitliben, pléh dobozzal fűvészkedni járt a határra s a szomszédos falvak határára; őszbe-

vegyült nagy haja, szakála, meghajlott magas termete a falusi babonás nép előtt feltűnővé tette. Egyszer csak megjelent a Mult és Jelenben, miszerint az egyik szomszédos falu oláh népe valamelyik sátés tavában prikulicsot pillantott meg, a mint a jégesőt csinálta; s hogy a falu népe csépre, villára fegyverkezve, körül fogta a tavat; s végül is csak nagy nehezen menekült meg a néptől, mely legalább is mint prikulicsot, be akarta fogni. Mindez nem zavarta, nem soká a Bajzáék Athenaeumában egy poetikus cikket olvastunk tőle e czimmal: a fűvész örömei. Kiadta a fűvészet elemeit.

Brassai akkori munkaerejét azzal az adomává vált ötletével jelezzük, hogy sokan kíváncsiak voltak megtudni, kik a Vasárnapi Ujság dolgozó-társai. Lapjában egyszer csak megjelent: írja Brassai Samu, szerkeszti Brassai Samu, corrigálja Brassai Samu, levelelő Réz Samu. Humora egy földbirtokosra csapott, kiről akkor híre járt, hogy magát a tekintetesek tisztos sorából előbb léptette.

A Vasárnapi Ujság csendesen politizált is. Hozta az apró politikai híreket népies képletes mondásokkal kísérve. Egyszer azt találja írni, hogy ebben *is* hasonlít hazánk Muszkaországhoz. Nem kellett egyéb a kormánypárti Mult és Jelennek. De hát még miben hasonlít, szoritották szegletbe Brassait. Végül is, Brassait oda kényszerítették, hogy vele sajtóhibát csináltattak belőle, mely szerint a szedőnek ezt kellett volna szedni: *és* ebben — vagyis ebben az egyben — hasonlít hazánk Muszkaországhoz. Ily nehéz viszonyok közt szerkesztették akkor a lapokat. A cautiót akkor a censura helyettesítette.

Ily rögzös pályafutás után, meglepetés számba ment reá nézve, hogy 1837. febr. 12-én az unitáriusok kolozsvári kollegiumuk mellé tanárnak hívták meg.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

(Folytatása következik).